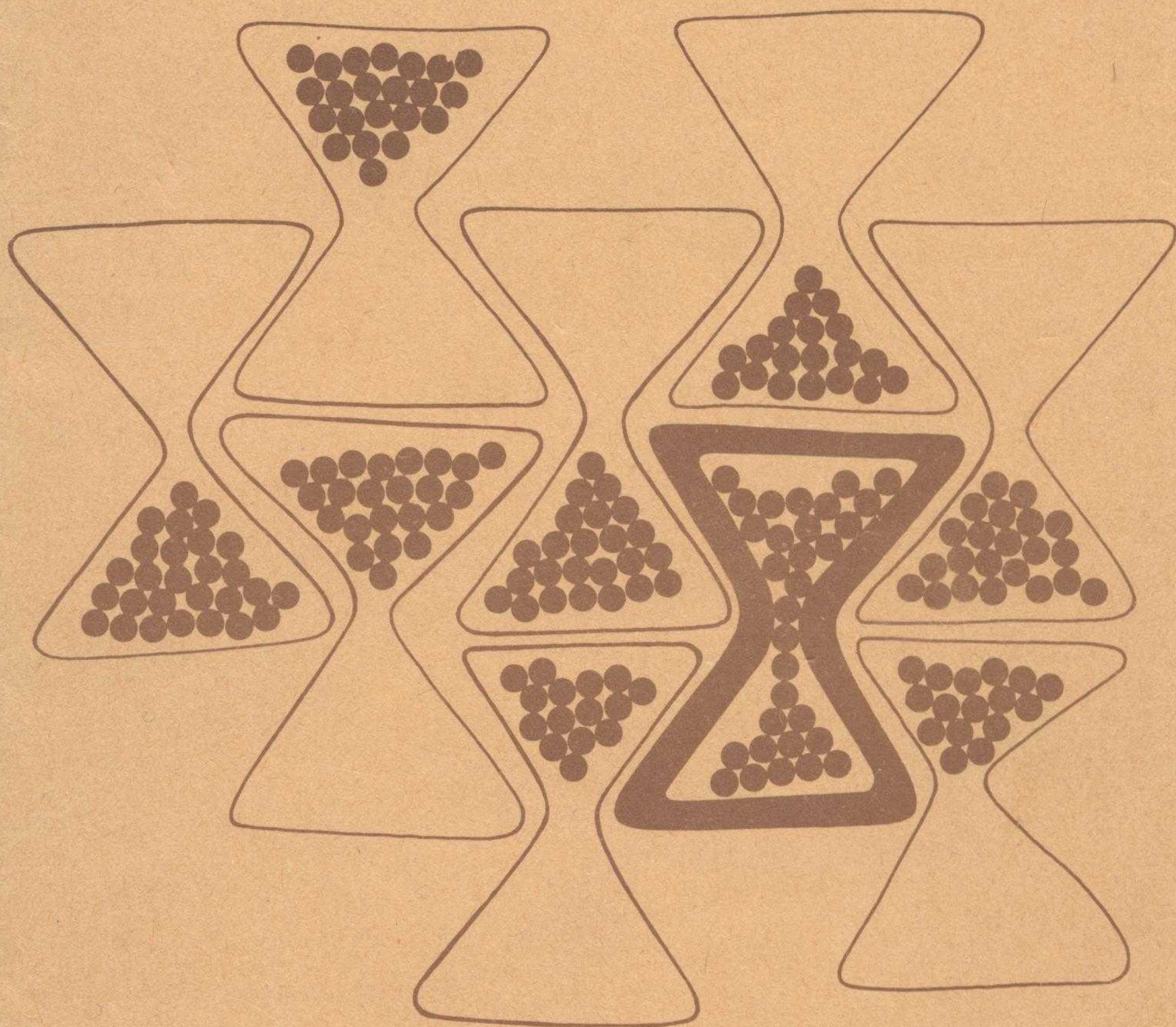

de zandloper

een uitgave van de
vereniging oud-ede

**HEIJ
EDE**

**ALS DEZE DIENST
UW ERF OPRIJDT-
ZIJN VUILNISPROBLEMEN
UIT DE TIJD.**

Uitgave van de vereniging "OUD-EDE".

Redactie: J. Das, Weerdestein 205, Ede
J. J. G. van der Pol
J. Strijbos

Ontwerp omslag: Cees van Rixoord

Druk en lay-out: AZO, Ede.

*****

Bestuur der vereniging:

Voorzitter: H. M. Oldenhof, Sweelincklaan 41, Ede
Sekretaris: G. W. Bos, Stationsweg 42, Ede
Penningm: J. Leissner, Middelberglaan 1, Ede
2e voorz.: J. de Nooy, Doelenplein 10, Ede
2e sekr.: B. L. Jager, Olthorst 6, Ede

Overige bestuursleden:

J. Slot, burgemeester der gemeente Ede
G. Feenstra, Otterlo
H. Heij, Ede
M. Wiegeraad, Ede
E. Zuurdeeg, Ede
J. Das, Ede

Minimum kontributie f 5, == per jaar

Adreswijzigingen doorgeven aan: J. Leissner,
Middelberglaan 1
Ede

LICHT EN SCHADUW

Het gaat onze vereniging "Oud-Ede" niet in alle opzichten voor de wind. Het boerderijtje aan de Driehoek, waarin de vereniging veel van haar materiaal had geëxposeerd, is dermate door de tand des tijds aangetast, dat onze waardevolle spullen elders moesten worden ondergebracht. Dat zou nog tot daar aan toe zijn als we op korte termijn uitzicht hadden op een nieuw, goed onderdak. We moeten echter ronduit verklaren, dat het niet zo ver is. We zitten momenteel nog in de mist.

Maar we gaan niet bij de pakken neerzitten.

Ook voor "Oud-Ede" geldt het woord van de spreukendichter: "De drukking van de melk brengt boter voort".

Tegenwoordig hebben we het dan over een "uitdaging".

Welnu, die uitdaging hebben we aanvaard. Ondanks tegenslag is "Oud-Ede" nog springlevend: behalve schaduw is er ook veel licht.

Ik wijs op enkele lichtpunten:

Mede dank zij de activiteiten van onze reiskommissie zijn de jaarlijkse uitstapjes altijd een succes. Zo hebben we dit jaar een geslaagd bezoek gebracht aan de kastelen Doornenburg en Bergh.

Verheugend is ook dat onze vergaderingen zich plegen te kenmerken door een plezierige sfeer en boeiende voordrachten. Ze worden dan ook - alle vergadermoeheid ten spijt - steeds weer uitstekend bezocht.

Het kan ook met blijdschap worden vermeld, dat "Oud-Fde", anders dan de naam schijnt te suggeren, allerm minst een verzameling is van alleen maar oudgedienden. Verscheidene jongeren zetten met enthousiasme mede hun schouders onder het werk. Daarom durven we moedig verder te gaan.

Op twee dingen kan ik in dit verband wijzen:

Daar is in de eerste plaats de tentoonstelling, die van 17 t/m 24 november jl. werd gehouden in voortreffelijke samenwerking met de 100-jarige Spaarbank voor Ede en de 50-jarige FNKA, en gesteund door de gemeente Fde die werken uit haar rijke topografische atlas ter beschikking stelde.

Last but not least mag ik u aankondigen de geboorte van ons (kwartaal?)blad "Oud-Fde", waarvan u de eerste aflevering voor u ziet. Met de verzorging van uiteen-

lopende rubrieken zullen we trachten oud en jong interessante lektuur van oudheidkundige betekenis te bieden. Overbodig te zeggen, dat medewerking uit de kring van onze leden van harte zal worden toegejuicht. Alleen zo kan het voor ons nieuwe orgaan een goede vaart worden. U ziet: naast de schaduw ontbreekt - hoe kan het ook anders - het licht niet.

De voorzitter van "Oud-Fde"

H. M. Oldenhof

VAN HEIDEMAAIERS EN PROCESSEN

door J. J. G. van der Pol.

Op de derde donderdag in september zaten in het café-restaurant Marktzicht de buurtmeesters en een kleine groep geërfden en zeer belangstellenden bijeen om buurspraak te houden over de belangen van de buurt Fde-Veldhuizen. De buurt Fde-Veldhuizen is in de gemeente Fde de enige buurt die nog leeft, ook al worden er niet meer zo ingrijpende beslissingen genomen als vroeger.

Andere buurten waren o. a. Maanen, Doesburg, Achterveen, Lunteren enz. Al deze buurten waren gemeenschappen, groepen geërfden, die een gemeenschappelijk bezit naast hun privé-bezit hadden. Dat gemeenschappelijk bezit bestond uit heidevelden, weilanden, moerassen, veengronden, zandgronden en dennenbossen. Privé-bezit werd vaak verkregen door van de buurt gronden te pachten of te kopen, of, in vroegere tijden naar "oud markengebruik" zonder meer in bezit te nemen en te ontginnen.

Die gemeenschappelijke eigendommen gaven naast de lusten ook de lasten. En zowel het één als het ander moest eerlijk verdeeld worden. Daarvoor was de buurspraak, waarbij bindende afspraken gemaakt werden. De voorzitter was de buurrichter; onder hem stond de buurschrijver. Dank zij de notulen van deze laatste figuur hebben wij een inzicht in wat er zoal in de afgelopen eeuwen hier gebeurd is. Zij vormden samen met enkele bij toerbeurt gekozen geërfden de buurmeesters.

Zij gaven de instructies uit aan de man waar de buurt het meest mee te maken had: de buurscheuter.

Zolang de buurt gemeenschappelijke bezittingen had, was het natuurlijk van belang om te weten wie bij die buurt hoorden: wie de geërfdn waren. Zo is er een konflikt geweest tussen de buurgenoten van Doesburg en die van Achterveen over de rechten op de Doesburgerheide. Een konflikt dat op een proces uitliep. Het proces werd door de Achterveners verloren, maar de argumenten, die de advocaten moesten aanvoeren, geven ons een goed begrip van wat zo'n buurt en zijn rechten inhield.

Heide was in die tijd van meer belang dan een lust voor het oog. De veestapel kreeg het als groenvoer en de plaggen, die bij het plaggensteken werden verkregen, werden met de koemest uit de potstal gemengd. Met dezelfde hoeveelheid koemest kon daardoor veel meer land bemest worden, wat in die tijd, toen men de kunstmest hier nog niet kende, van groot belang was. En met de jaren nam de vraag naar heide steeds meer toe. Het Achterveen lag tussen de Slaperdijk en het Doesburgerveen ten noorden van Ederveen. De grond was daar vrijwel geheel privé-bezit en zij hadden gebrek aan heidegrond. De Achterveners beweerden dat de Doesburgerheide van Achterveen en Doesburg samen was. Sinds de gronden in 't Achterveen allemaal verdeeld waren, hadden de Doesburgers geen belang meer bij 't Achterveen. De Doesburgers vonden dat uitsluitend zij recht op de Doesburgerheide hadden. Er was in die tijd al een wens tot verdeling van de buurtgronden en het was van belang om te weten wie tot de geërfdn behoorden. Een proces tussen de Achterveners en de Doesburgers over de 442 ha. grote Doesburgerheide was dus belangrijk om dat vast te stellen.

De aanleiding werd een vracht heide die door C. R. van Beek en C. van de Pol, wonende in het Doesburger Achterveen ('s Gras) was gemaaid en door G. van Beek per ossewagen was meegenomen. Dit gebeurde op 10 december 1873. Behalve bovengenoemden werd ook de buurt Het Doesburger Achterveen voor de rechter gedaagd. De Achterveners moesten daar bewijzen, dat zij ook recht hadden op de Doesburgerheide of deel uitmaakten van de geërfdn van de Doesburgerbuurt.

De argumenten van de Achterveners

De buurten waren vroeger één geweest en sinds mensenheugenis hadden zij samen één scheuter gehad. Zij onderhielden ook samen waterwerken in het Doesburgerveen. Zo konden zij uit 1616 rekeningen tonen over de gezamenlijke uitgaven voor een duiker in de Steeg bij de Wallenburg en uit een akte van 1699 bleek dat zij samen de Lunterse Beek onderhielden.

Dat zij in vroeger tijden tot de buurspraak van de Doesburgers toegang hadden, bleek volgens hen uit de notulen van 1800 waar zij, de Achterveense buurmeesters, klaagden over grazend vee uit Ederveen, in het Doesburgerveen. Zij klaagden daar en deze klacht werd door de buurmeesters van Doesburg aanvaard.

De 67-jarige Doesburgse veldwachter Aart Lam verklaarde dat de Achterveners altijd al in het betrokken veld heide maaiden of plaggen staken.

De Doesburgers moesten bewijzen dat zij alleen rechten op de Doesburgerheide hadden. Zij moesten dus aantonen, dat zij zich als eigenaren van dit gebied hadden gedragen.

De argumenten van de Doesburgers

De Doesburgers konden met hun buurtboeken van 1685 tot 1872 aantonen, dat zij in de tijd dat de heide nog bos was ('t Gello) de opbrengst van dit bos, toen verdeeld over 13 1/4 hoeven, deelden. Door steeds maar kappen en laten weiden van vee in het bos, werd het bos een heideveld.

Zij hadden de heймаaiende Wekerommers sinds 1841 en de Luntenaren sinds 1863 uit hun heide gehouden. In 1769 hadden zij de grens tussen de Doesburgerbuurt en de Edese buurt vastgesteld. Allemaal daden die een eigenaar verricht en toen door niemand werd betwist. Ook niet toen zij in 1844 gronden aan de Rijnspoorweg verkocht, jachtrechten verpachtte en de grondbelastingen betaalde.

De Achterveners hadden inderdaad al eerder hei van de Doesburgerheide gemaaid. Vroeger deden zij dat op de Amerongse- en later op de Edese heide. Dat werd hun later daar verboden en de Doesburgers gaven in 1841 per buurspraak toestemming aan de Achterveners om op

hun veld te plaggen en te maaien tot wederopzegging. In 1869 stuurde Doesburg een deurwaarder met de opzegging. De Achterveners hadden dus geen eigendomsrecht gehad. Na 1869 maaiden ze zonder toestemming.

Het oordeel van de rechter

De rechter gaf de Doesburgers gelijk. Hij veroordeelde wel de beide maaiers, maar niet de buurt "Het Doesburgse Achterveen", want die had hen geen opdracht gegeven (al was bekend, dat de meer gegoeden van de buurt de minder gegoeden steeds voorhielden, dat de Doesburgerheide ook van de Achterveners was). De Achterveners, die in 1800 in de Doesburgse buurspraak het woord deden, kwamen niet op de presentielijst van de geërfden voor.

Hij vond ook dat de buurtschappen volgens Oud Gelders Recht gemeenschappen waren, die statuten voor haar partikuliere huishouding konden vaststellen en misbruiken konden redresseren.

De buurtspraken hadden een openbaar en staatsrechtelijk karakter. De buurtboeken werden als bewijzen aanvaard omdat ze "onder vigueur van het Oude Gelderse Regt" waren opgemaakt.

Veel van deze gegevens staan uitvoerig in gerechtelijke taal beschreven in het "Weekblad van het Regt" van 27 maart 1877.

In 1877 wilde een deel van de Doesburgse geërfden de "in het gemeen zijnde gronden" in een buitengewone buurspraak laten verdelen en in 1890 werd de heide op voorstel van A. Donselaar met dennen bezaaid.

Dan wordt de Doesburgerheide in 1902 verdeeld en verkocht. En dat betekent het einde van hun buurspraak; een mogelijkheid van inspraak van de bevolking die zijn tijd van ouds ver vooruit was.

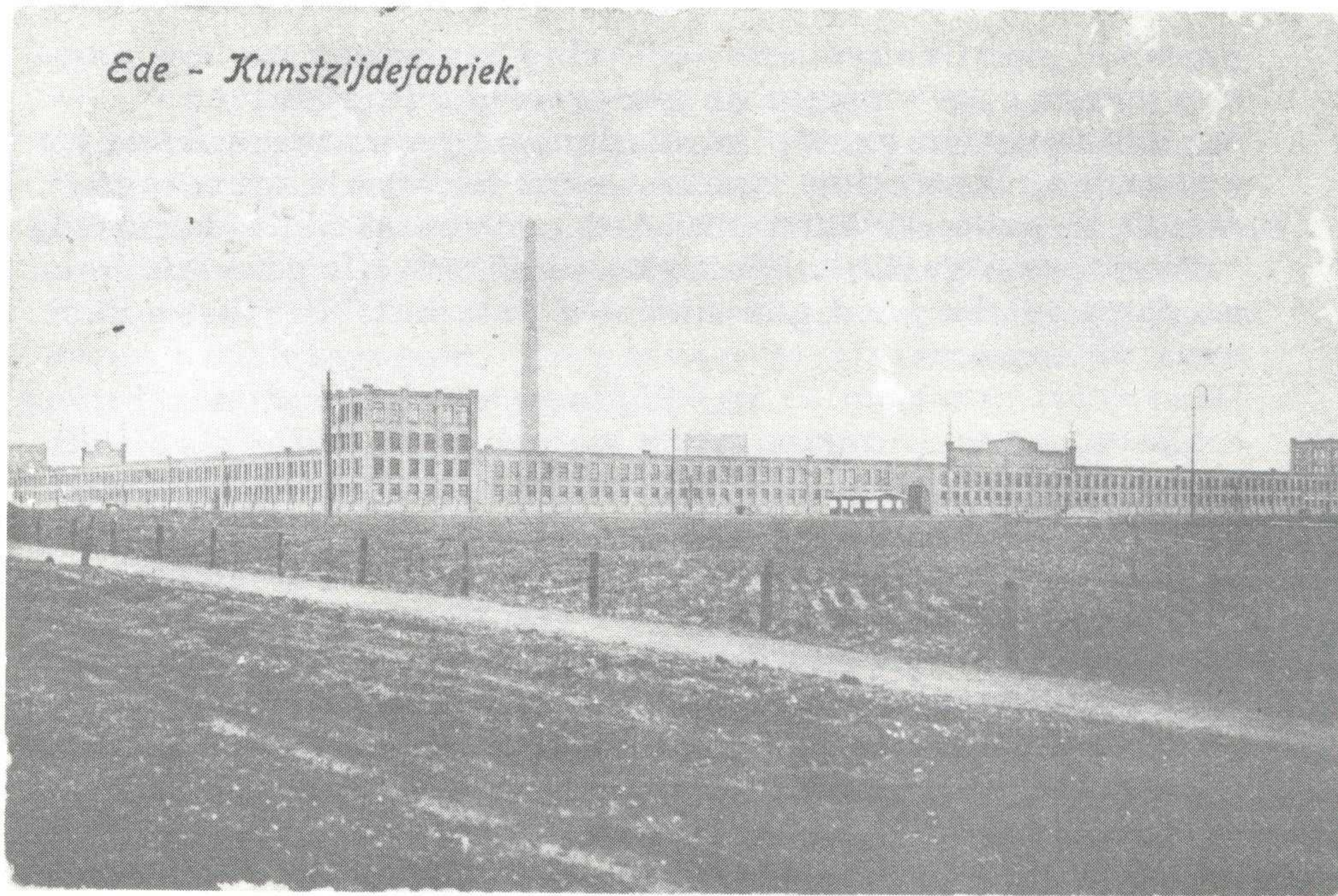
50 JAAR ENKA - EDE

door Ir. J. J. Kwak.

Op 20 januari van dit jaar werd met een eenvoudige feestelijkheid het feit herdacht, dat 50 jaar geleden de eerste "kunstzijde" de poort van Ede's grootste fabriek verliet.

Ede - Kunstzijdefabriek.

De bouw van deze voor die dagen enorme fabriek getuigde van grote visie bij de initiatiefnemers, Dr. Hartogs en zijn naaste medewerkers.

De keuze van het heidedorp Ede getuigde van moed. Er waren duidelijke voordelen: goedkope grond vlak bij het station, veel en zuiver grondwater (onmisbaar voor het proces).

Er waren ook bezwaren: een klein eenvoudig dorp zonder industrie en onvoldoende personeel in de naaste omgeving.

Toch zette men er de destijds grootste kunstzijdefabriek ter wereld neer. Het werd een imposant geheel, als een fort met 4 hoektorens en een poort naar het westen met uitgang aan de Bennekomseweg. Later is er nog een carrée bijgekomen en kwam er een nog imposantere toegangspartij aan de noordkant te liggen met het front naar het spoor toe.

De 50-jarige geschiedenis van het bedrijf wordt sterk gekenmerkt door continuïteit.

Van de eerste dag af aan worden er kunstzijden garens gemaakt voor de textielindustrie, jarenlang alleen vol-

gens het spoelenprocédé, waarbij het garen na het spin-
nen wordt opgewikkeld op geperforeerde spoelen.

De spoelen zijn groter geworden; de pakketten dikker en
zwaarder, maar nog steeds wordt er spoelengaren ge-
maakt in grote kwantiteiten, al heet het dan na de oorlog
"rayontextielgaren". Vroeger werd van dit garen kousen
en damesondergoed gebreid. Nu gaat het overgrote deel
naar de weverij.

Daarnaast ontstond er in 1952 een kontinu-spinnerij voor
dikkere garens, ook voor de weverij.

Allerlei bewerkingen zijn veranderd en verbeterd; het
produkt is in de loop der jaren sterk in kwaliteit voor-
uitgegaan, maar het is in wezen hetzelfde produkt als
50 jaar geleden.

Sedert 1947 worden in Ede ook de bekende Enka-viscose-
sponsen gemaakt.

De continuïteit leidde tot een sterke traditie, traditie wat
betreft kwaliteitszorg, traditie wat betreft personeels-
zorg, traditie ook in minder belangrijke zaken.

Hoezeer er waarde gehecht werd aan traditie, het vol-
gende staaltje:

deuren en ramen van het bedrijf waren rood geschilderd.

Dit was bijzonder onpraktisch, want de rode kleur ver-
schoot en er moest frekwent worden overgeschilderd.

Na de oorlog kwam met aarzeling en pijn in het hart de
beslissing af (daar moest de president-direkteur, de
heer Van Schaik, aan te pas komen) om deze (lelijke)
kleur te veranderen in creme voor de kozijnen en groen
voor de deuren.

De komst van de Enka had grote invloed op de ontwikke-
ling van het dorp Ede. Er werd een heel tuindorp ge-
bouwd met honderden woningen om van buiten aange-
trokken personeel te huisvesten. Dat was al in de twin-
tiger jaren!

Sedertdien zijn er heel wat huizen bijgekomen door ini-
tiatieven van de onderneming. Het woonoord voor de
Spanjaarden vormt een voorbeeld van goed huisvestings-
beleid voor buitenlanders.

In eerste aanleg voor de vrijetijdsbesteding van het
personeel werd het oude jachthuis De Reehorst gekocht
en later vervangen door het huidige gebouw, waar ook de
burgerij van Ede zijn vermaak kon vinden. Het heeft

lang geduurd voor de verschillende bevolkingsgroepen het vermaakcentrum konden waarderen. Nu is het gemeente-eigendom en gaat geheel gemoderniseerd hopelijk een bloeiperiode tegemoet als Cultureel Centrum. Een zwembad kwam tot stand dicht bij de fabriek, gevoed met in het bedrijf aangewarmd water. Hoeveel jaren hebben wij niet moeten wachten tot in de omgeving meer zwembaden kwamen. En hoeveel jaren is ook déze aktiviteit met schele ogen bekeken.

De sociale zorg binnen het bedrijf heeft steeds grote aandacht gehad. De eerste CAO kwam in 1930 tot stand: ook werd toen een pensioenfonds gesticht.

Van het begin af aan was er medische verzorging. Het is goed de naam van Dr. Th. Heimans te noemen, niet alleen om zijn 40-jarige aktiviteit als bedrijfsarts, maar ook om zijn stimulerende werk voor de gemeenschap Ede. Door hem werd het Juliana-ziekenhuis een volwaardig ziekenhuis. Bovendien was hij jarenlang de drijvende kracht bij het Rode Kruis en Groene Kruis te Ede.

Het personeelsbestand van het Enka-bedrijf is sterk wisselend geweest. Vóór 1930 hebben 2000 mannen en 3000 vrouwen in het bedrijf gewerkt. Dit daalde in de crisisjaren tot 2000, voor het overgrote deel mannen. Na de oorlog was er nog een piek van 2500 man; nu zijn er minder dan 1500 en bij al deze fluktuaties is de produktie van rayongaren gestegen tot meer dan het tienvoudige van het begin; vele miljoenen kg/jaar, en bovendien worden er nog eens tientallen miljoenen sponsen en sponsdoekjes gemaakt.

De invloed van dit nu toch niet eens zo imposante personeelsbestand op de omgeving is groot, niet alleen voor de welstand van Ede, maar ook voor een wijde omgeving, want nog steeds komt een deel van ons personeel uit de Betuwe en van de Veluwe, en uit de omgeving van Tiel tot Harderwijk en Apeldoorn.

De welvaart gaat ook in dit geval gepaard met enig ongerief, d.w.z. de afgassenschoorsteen veroorzaakt, afhankelijk van de windrichting, een voor de gezondheid ongevaarlijke, maar soms hinderlijke stankoverlast, waartegen nog geen technisch kruid is gewassen.

Voor het afvalwater is een geperfectioneerde zuiverings-

installatie in opbouw, zodat tezamen met de zuiveringsinstallaties die de gemeente Ede bouwt, binnenkort zo schoon mogelijk water vanuit Ede in de Grift bij Veenendaal zal worden geloosd.

Laten wij hopen, dat het rayonbedrijf van de Fnka nog vele jaren mag bijdragen tot het welvaren van onze goede gemeente Ede.

AFDRUKKEN VAN INDRUKKEN VAN EEN EXPOSITIE

door Marten Wiegeraad.

Onze vereniging "Oud Ede" hield in het fonkelnieuwe cultureel centrum "De Reehorst" een expositie onder het motto 100 jaar Spaarbank van Ede en 50 jaar FNKA. Voor het initiatief hiertoe, dat uitging van het spaarbankbestuur en zijn voortvarende directeur de heer E. Hendriksen, wil het bestuur van "Oud Ede" in dit eerste bulletin die heren een welgemeend compliment maken. Dank zij de bezielende aanvoering van de spaarbankdirecteur, alsmede de heer Waay, die de Fnka-verzameling verzorgde, mevr. Klok-Muntjewerf, die de afdeling Veluwse uitrustingsstukken toonde en de vakman, de heer Leijenaar, die van exposeren goed kaas gegeten heeft, kon het, wat de uitstalling betrof, niet misgaan. En klanten kwamen er ook. Toujours de hele week 's morgens en 's middags kwamen de oudste leerlingen van 18 Basis- en Mavo-scholen. En vooral 's avonds waren er vele oude en jonge plaatsgenoten. Menig nieuw lid werd ingeschreven en vele boeken over "Ede" werden verkocht.

Ook werden ons fijne nieuwe aanwinsten aangeboden. Het was frappant hoe geïnteresseerd ook de schooljeugd zich toonde en hoe naar de explikatie over het Veluwse binnenhuisje door de heer De Nooy en ondergetekende, die nog met één geklompt jongensvoetje in die primitieve goeie ouwe tijd gestaan hadden, werd geluisterd. Ze stonden met hun oren te klapperen bij de verhalen over de pompen, de petroleumlantaarnopsteker en de nachtwacht met z'n klep. Die tijd had ook zijn bekoring en we hebben nog wel eens heimwee naar de oude vriendelijke heide en het bosdorp met z'n schapen, veeboeren en ambachtslui.

Het is deze tentoonstelling die "Oud Ede" weer nieuwe glans gaf, waarbij we ook het echtpaar Jager-Kervel, mevr. Hendriksen, mevr. Van de Burg-Brouwer en de heren Hey, Das en Smit in het bijzonder nog eens willen bedanken voor hun spontane inzet.

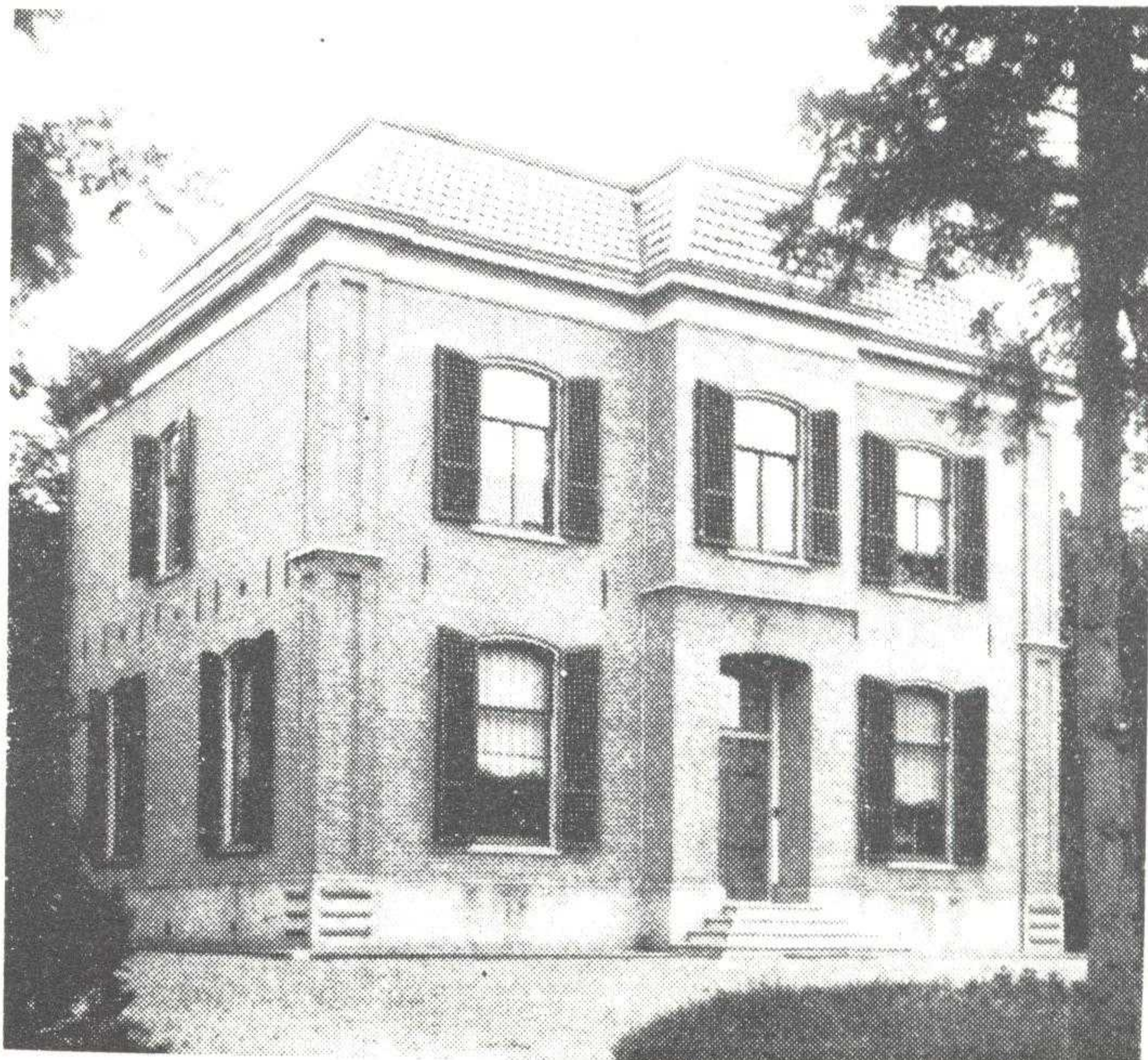
(wegens plaatsgebrek door redactie sterk bekort)

PRAATJES BIJ DIA'S

"Rusthoeve" voorheen hoek Brouwerstraat-Telefoonweg door J. de Nooy.

In het laatst der vorige eeuw vestigde zich in Ede de heer G. J. C. Cavaljé in het dorpscentrum, het latere Brouwershoeve, toen een herenhuis in de Torenstraat met een tuin tot aan de Telefoonweg plus een overtuin aan de Veenderweg.

Volgens hetgeen de heer B. D. F. ggenraam in een lezenswaardig boekje meedeelt(*), is de heer Cavaljé eerst rentmeester geweest en later hoedenkoopman - met klientèle in de hoogste standen - waardoor hij reeds vroeg "zijn schaapjes op het droge had". Hij verhuisde van Amsterdam naar Ede.

Hij was sterk verbonden aan het kerkelijke leven en wist zich daardoor in bijbelse zin rentmeester over hetgeen hij als eigenaar had te beheren. En hoewel kinderloos, ging zijn belangstelling in de eerste plaats uit naar de jeugd. Zijn relaties in kerkelijke kring brachten hem in aanraking met vele noden.

Met anderen zag hij de roeping christelijk onderwijs aan de jeugd te geven, daar hij dat zelf als de grootste schat had leren kennen. + 1889 bouwde hij in zijn overtuin een vijfklassige school met meestershuis (bouwsom f 10.000, ==) en de inmiddels opgerichte schoolvereniging kwam door schenking in het bezit daarvan. Posthuum is later deze school naar de stichter genoemd.

Die bouwinitiatieven herhaalden zich nog eens op kerkelijk erf, zodat in 1903 de Gereformeerde Noorderkerk kon ingewijd worden. Voor de heer en mevr. Cavaljé werd een bank met luifel gereserveerd. En hoewel de heer Cavaljé in 1905 stierf, door velen betreurd, had hij bijtijds zijn plannen uitgewerkt.

Na het overlijden van mevr. Cavaljé in 1920 kwam een legaat vrij ten gunste van de schoolvereniging, bevattende een schenking met verplichting: nl. een stuk tuingrond op de Paasberg van ruim 1 ha. plus f 5.000, ==, bouwsom voor een oude mannen- en vrouwenhuis, plus f 4.000, == voor onderhoudskosten. Deze cijfers moeten bezien worden in het licht van de tijd van opstelling + 1900. Tot + 1960 is het beheer van deze instelling, die de naam Cavaljé-stichting kreeg, bij het schoolbestuur gebleven en nadien overgedragen aan het bestuur van de gereformeerde bejaardenstichting "Het Maanderzand". Dit bestuur voorzag twee dingen; de kernsanering van ons dorp zou de situering van de Cavaljé-stichting aantasten en het gebouw zelf met slecht rieten dak en sober gebouwd, voldeed niet meer aan redelijk te stellen eisen. Nieuwbouw op dezelfde plaats, maar met meer wooneenheden paste stedenbouwkundig niet in de plannen, zodat tot verkoop besloten werd en een nieuw plan, de "Cavaljé-flats", aan de Louise Henriettelaan in 1970 met 32 moderne wooneenheden voor bejaarden werd gerealiseerd. De naam Cavaljé blijft hiermede voor Ede waard als een voorbeeld van het zuiverste rentmeesterschap (sociaal gevoel), ons en ons nageslacht ten voorbeeld.

MIJLPAAL IN DORPSGESCHIEDENIS HONDERD JAAR SPAARBANK

Een van de oudste instellingen in Ede is de Spaarbank voor Ede, die dit jaar haar 100-jarig bestaan vierde. Wanneer men spreekt of schrijft over Ede in het verleden, dan kan men de Spaarbank niet voorbij gaan, gezien haar betekenis voor de groei en de ontwikkeling van Ede in de laatste eeuw. In de vorige eeuw was op het platteland in veel gevallen de notaris de financier. Uiteraard was dit niet de bedoeling van het notariaat, hoewel het tot in de 20e eeuw geduurd heeft alvorens dit aspect van het notariaat verleden tijd werd. Het was dan ook begrijpelijk dat notaris W. F. J. Fischer één van de initiatiefnemers was in 1872 voor de oprichting van een spaarbank. Mede-oprichters waren Ds. W. Kraayenbelt, Ir. A. A. C. de Vries Robbé, W. Wenninga, J. Gazenbeek, J. Tulp, S. M. v. d. Weijde en W. v. Voorthuizen. Na de nodige voorbereidingen kwam men op 17 juni 1872 bij elkaar in het kantoor van de notaris en dit is dan tevens de oprichtingsvergadering van de spaarbank. De spaarbank werd opgericht en had als naam "Spar- en Hulpbank" welke werkzaam zou moeten zijn ten behoeve van "de kleine luyden, boeren en dienstmaagden". Er werd besloten dat tevens de zitdagen zouden worden gehouden op het kantoor van de notaris. Blijkbaar beviel dit zo goed dat men 28 jaar op dit adres bleef. Het was in die tijd niet zo heel eenvoudig om te beginnen, want er moest een beginsaldo komen en gezamenlijk legden de initiatiefnemers dan ook een bedrag van f 600, = op tafel. Men besloot tevens om aan de oprichting van de spaarbank zo veel mogelijk ruchtbaarheid te geven. De belangstelling en het gemeenschapsgevoel was zo groot dat zelfs Ds. Kraayenbelt toezegde deze zaak van de nieuwe Spar- en Hulpbank zo veel mogelijk bekend te maken en het initiatief naar vermogen te ondersteunen in de kerk. De bestuursleden deden zelf al het werk en het duurde tot in de negentiger jaren alvorens er een kandidaat-notaris belast werd met de boekhouding. Rond 1900 had de Spaarbank reeds 1100 spaarders en het spaartegoed was opgeklommen tot f 160.000, =. De huisvesting bij de notaris werd door deze uitbreiding van spaarders te klein en zo moest men in 1898 besluiten tot

de aankoop van het terrein van het toenmalige oude gemeentehuis. Intussen verwisselde uiteraard het bestuur. Als eerste voorzitter werd de heer Ir. A. A. C. de Vries Robbé gekozen, die in 1881 opgevolgd werd door de mede-oprichter J. Tulp. Onder het voorzitterschap van Mr. IJssel de Schepper werd in 1938 besloten de bank dagelijks voor het publiek open te stellen. De Spaarbank was in de oorlogsjaren des morgens en één avond opengesteld, maar in 1946 werden de openingsuren sterk uitgebreid terwijl men in 1947 bovendien zittingen ging houden in Bennekom. In juli 1958 werd er een nieuw hoofdkantoor in gebruik genomen, dat burgemeester Oldenhof officieel in gebruik stelde. In 1960 volgde het kantoor in Bennekom, in 1962 in Lunteren, in 1966 gevolgd door Ede-Zuid, 1967 in Wekerom en in 1968 Ede-West en Ede-Veldhuizen. In Otterlo en Harskamp had de bank inmiddels reeds zittingen.

In de geschiedenis van de spaarbank spelen twee oud-Edese geslachten een belangrijke rol. De notarissen Fischer, die van 1872 tot 1946 deel uitmaakten van het bestuur en het geslacht Tulp van 1872 tot 1970. De groei van Ede met die van de spaarbank hield gelijke tred in deze afgelopen honderd jaar. De geschiedenis van een eeuw spaarbank is dan ook nauw verweven met een stuk dorpsleven in de gemeente Ede. Deze instelling is steeds een stabiel element geweest in onze gemeenschap waarbij men de functie van de spaarbank in het vooroorlogse leven niet dient te onderschatten. Op de tentoonstelling "Ede in 't verleden" van onze vereniging in "Reehorst" werd de geschiedenis van de spaarbank eveneens belicht en kwamen aardige details naar voren. Ook in deze eerste uitgave van "De Zandloper" mocht een korte geschiedenis van de oudste financiële instelling in onze gemeente, de Spaarbank, niet ontbreken.

ENKELE GREPEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN HARSKAMP

door J. Das.

Omtrent de oudste geschiedenis van Harskamp is slechts zeer weinig bekend.

Nabij Dabbelo ligt een terrein waarop een drietal graf-

heuvels voorkomt, welke worden gedateerd in de jonge steen- en/of bronstijd.

Eerst in 1379 wordt Harskamp in een geschreven bron vermeld. In dat jaar nl. werd Brand van Delen beleend met het goed Harskamp, dat een leen was van het huis Keppel. De Van Delens waren in het Kerspel Otterlo een aanzienlijk geslacht, doch ook buiten dit Kerspel vinden wij leden van deze familie in vooraanstaande posities. Zo zien we er enkelen werkzaam als schepen en burgemeester van Arnhem en Harderwijk, als richter van Didam en als kanunnik van de St. Walburgskerk te Arnhem. Het goed Harskamp, dat overigens niet het gehele gebied van die naam omvatte, bleef in het bezit der Van Delens tot in 1654, in welk jaar de familie Van Delen van Harskamp uitstierf.

Sedert is het goed door verkoop en vererving in handen van diverse families geweest. Van 1909 tot 1943 was het in bezit bij de bekende mevr. H. L. E. J. Kröller-Muller. Het is niet bekend wanneer het oude huis is afgebroken. Aan het Huis Harskamp was het buurrichterschap verbonden van de buurt Harskamp, Westeneng en Westerhuis. Door de Heren van Harskamp werden ook de buurmeesters van deze buurt benoemd.

Een buurt, elders meestal mark genoemd, is een gebied waarvan de bewoners gemeenschappelijk het beheer voeren over gronden en wegen, voor zover deze geen particulier bezit waren. Dit waren meestal woeste gronden, heidevelden, wegen en soms ook waterwegen. Het is mogelijk dat ook akkergronden en weilanden oorspronkelijk gemeenschappelijk bezit waren. Men maakte onderscheid tussen geërfden en "gemene naburen". Eerstgenoemden waren grondbezitters en hadden over het algemeen de meeste invloed.

Kwam men in vergadering bijeen dan noemde men dat de buurspraak, ook wel de buurdag. Het dagelijks bestuur bestond uit een buurrichter en een tweetal buurmeesteren. Een buurschrijver verzorgde de weinige correspondentie, terwijl de buurscheuter, een soort veldwachter, op de naleving der buurwetten, die in het buurboek werden geschreven, toezicht hield. De buurspraak werd meestal gehouden bij de waard en brouwer te Harskamp, soms onder de molen en ook wel op het Huis Harskamp.

In 1649, toen men bij de waard bijeen was, moest de vergadering worden verdaagd, omdat toen "door den dronk sommige beleth worden, dat weinig gedaen worde". De inkomsten bestonden uit de verkoop van hout, erfpacht van aangegraven land, verpachting van immesteden, recognities voor gebruik van het veld, turf en schaapsdriften, alsmede de breuken (boeten). De uitgaven gingen voornamelijk op aan maaltijden en drank. Ook de beteugeling der stuifzanden kostte steeds meer geld, zodat in 1759 geen maaltijd verstrekt kon worden.

Gedurende de tweede helft van de vorige eeuw werden met grote regelmaat pogingen ondernomen om tot verdeling van de buurt te komen, hetgeen in 1885 eindelijk gelukte. Een mogelijkheid om onderwijs te genieten was aanvankelijk niet aanwezig. Men was aangewezen op de school te Otterlo. Wel is een bewaarschooltje bekend, dat allengs uitgroeide tot een zgn. bijschooltje, waar wat aan lezen en schrijven werd gedaan. Dit schooltje, dat gedreven werd door de toenmaals in Harskamp populaire weduwe Heebrink gedurende de periode 1861 tot 1894, werd door het gemeentebestuur min of meer oogluikend toegestaan. Het schooltje voldeed niet aan de eisen van de lager onderwijswet, maar voorzag overigens wel in een behoefte. Een overijverige politieman zorgde er voor, dat de schoolhoudster tenslotte werd vervolgd. De rechtbank sprak haar vrij, maar verbood haar toch met het (onbevoegd) geven van onderwijs voort te gaan. Door de oprichting van een christelijke lagere school te Harskamp in 1884 werd haar werk overigens overbodig.

In 1898 werd te Harskamp een permanent militair schietkamp gevestigd, hetgeen tot gevolg had, dat zich van lieverlede een dorp begon te vormen.

Omtrent de betekenis van de naam Harskamp bestaat geen volledige zekerheid. Men neemt aan, dat het eerste lid van deze plaatsnaam paard betekent, men vergelijk het Engelse "horse", terwijl kamp meestal de aanduiding is voor een afgeperkt stuk land, ook wel veld. De naam zou dus paardenveld kunnen betekenen.

DE SPAARBANK VOOR EDE ANNO 1872

Een eeuw de vertrouwensinstelling

van vele duizenden spaarders.

De Spaarbank ook voor U !

'n Bondsspaarbank, moderne gezinsbank

voor alle bankzaken.

Koffie Thee
bexoek onder-
weg verjaardag
neem maar mee
... koekjes van

Nobo

zijn,
zeg maar gerust:
de lekkerste ovenverse koekjes

Zo uit de bakkerij!